

II. Renæssancens rødder

Ingen tidsalder opstår imidlertid af sig selv. Nøkket betegner renæssancen et nybrud – men dette nybrud kunne kun finde sted, fordi der var en solid grobund for det. Renæssancen springer således ikke fiks og færdig som en fugl Fønix (se ill. 44) af den middelalderlige aske. Renæssancen har sine dybe rødder i begivenheder og strømninger, der går langt forud for dens frembrud.

Efter Romerrigetets fald i 400- og 500-tallet e. Kr. havde Byzans overtaget Roms arv. Det gjaldt såvel samfundsstrukturen som kulturen. Således var Europa ikke – som tidligere troet – fuldstændig afskåret fra kontakten med den antikke inspiration i middelalderen. Allerede i den tidlige middelalder betød de vesteuropæiske, især italienske handelsforbindelser med Konstantinopel også muligheder for kulturpåvirkninger østfra. Denne åre til den antikke arv begyndte dog først for alvor at strømme, efter at Venezia i 1204 på det 4. korstog erobrede og plyndrede Konstantinopel. Tyvekosterne var især kunstgenstande og relikvier samt manuskripter med græsk litteratur, der i stadig højere grad optog en lille vesteuropæisk elite af lærde.

Araberne

Den vigtigste kilde til den antikke tankeverden i middelalderen var dog araberne, der under deres ekspansion i 600- og 700-tallet mod øst i Asien og mod vest langt op i Frankrig havde assimileret de erobrede højere kulturer, ikke mindst den byzantinske, persiske og indiske, og denne blandingskultur strømmede nu ind i Vesteuropa via de muslimske brohoveder der: kalifatet i Cordoba (Spanien) og de arabiske områder på Sicilien og i Syditalien.

Den arabiske kulturpåvirkning gjorde sig gældende på alle områder, men især inden for naturvidenskaberne. Før år 1000 havde man i det middelalderlige Europa stort set ikke beskæftiget sig med fysik, optik, mekanik og biologi. Kendskabet til disse discipliner stammer – for så vidt det latinske Europa angår – fra oversættelser fra arabisk eller græsk udført i 1100-tallet. Samtidig begynder matematikkens glørværdige fremskridt i Europa med oversættelsen af Euklids geometri til latin, ligesom de tågede, teologisk bestemte forestillinger om geografi og astronomi erstattes af Ptolemæus' (p. 11f., 24, 26) grundlæggende værk.

Endnu mere afgørende for den vestlige videnskab bliver dog udbre-

delsen af Aristoteles' værker i Europa.* På grundlag af den græsk/romerske viden videreudviklede araberne også lægevidenskaben, især på det praktiske plan, hvor arven til Vesteuropa blev egentlige hospitaler og offentlige apoteker.

En anden epokegørende arabisk arv stammede ikke fra den græsk/romerske verden, men fra den indiske hindukultur. Det var »arabertallene« – de tal, vi bruger i dag. De romerske tal var besværlige at regne med, og indførelsen af det arabiske 10-talsystem med 0-tegnet betød en revolution inden for matematik og regning og gav et løft til den handelseksponering, der er en af renæssancens vigtigste forudsætninger. En anden vigtig forudsætning for de store opdagelser, der fik afgørende betydning for skabelsen af den moderne verden, var den arabiske videreudvikling af det antikke astrolabium. Ved hjælp af dette kunne renæssancens store opdagelsesrejsende måle solens hældningsgrad i forhold til horisonten kl. 12 middag og derved bestemme, på hvilken breddegrad skibet befandt sig (p. 43).

Af stor betydning for den senere renæssancekultur var det endelig, at den nye viden blev samlet og bearbejdet systematisk på de nye undervisningssteder, universiteterne, der supplerede og efterhånden erstattede klostrene som lærdomscentre. Universiteterne bredte sig fra de arabiske påvirkede områder i Spanien og Syditalien til Paris, Oxford og Cambridge, og selv om de endnu i senmiddelalderen fungerede i kirkeligt regi og især beskæftigede sig med teologi, var grunden her lagt til verdslige videnscentre med mere åben, kritisk debat og forskning.

Den arabiske kulturpåvirkning var sat i gang længe før korstogene, men under disse åbnedes Levanten* – Østen – endnu mere for Vesten. Den voldsomme religiøse og politiske magtkamp mellem pave magten, støttet af de vesteuropæiske feudalarbaroner, Byzans og de muslimske magtcentre hæmmede ikke udvekslingen af tanker og varer – snarere tværtimod.

De norditalienske byer

Korstogstiden (ca. 1100-1300) så et vældigt handelsopsving. Kors hærene krævede udrustning – våben, mad, skibe –, og det sørgede især de norditalienske byer Genova, Pisa og Venezia for. Og ude i de nye »kolonier« (korsfarerstaterne i Mellemøsten) satte italienerne sig også på den indbringende import-eksport handel af orientalske og vestlige varer. Profitten fra udrustningshandelen blev reinvesteret i Levantehandelen, som igen gav profit til investering i udrustning af nye togter og nye forretningsinitiativer hjemme i Europa.

De norditalienske byer investerede bl.a. i industri. Således lå der en vældig udvikling af den traditionelle uldindustri bag Firenzes økonomiske og kulturelle opsving, og i Venezia, Pisa og Genova tog man fat på nye produktioner inden for glas-, silke- og farvervirksomhed.

Men det var handelen, der var tidens vigtigste økonomiske drivkraft. I senmiddelalderen gik handelsvejene i Europa syd-nord. Fra de norditalienske byer transporteredes Levantehandelens varer – bl.a. de dyre og eftertragtede krydderier – over Alperne og videre ad Rhone- og Rhinvejene til de nordlige handelscentre i Nederlandene og ved Østersøen. I 1200- og 1300-tallet øgedes gennemstrømningen af varer og penge stærkt, og i centret af edderkoppennettet sad de

* Så sent som i 972 fandtes ingen af den store grækers naturvidenskabelige værker på latin, mens den lærde verden i 1204 havde adgang til alle Aristoteles' værker om fysik, om himmelen, om meteorologi og om den menneskelige sjæl og krop.

Ill. 1: Arabisk astrolabium, lavet af messing i Toledo i 1029.

* Levanten kommer af italiensk: levante = stige op (om solen). Begrebet dækker i senmiddelalderen dog kun landene ved det østlige Middelhav, f.eks. Lilleasien, Palæstina og Ægypten.

Ill. 2: En af verdens tidligste banker – en italiensk fra slutningen af 1300-tallet – i funktion. I det øverste billedfelt tages der penge ud af »boksen« – den store pengekasse. På disken ved siden af tælles de op under ivrig italiensk gestikulation (der i renæssancen fremmes af kontakten med den antikke retoriske tradition, se p. 21). I det nederste felt flokkes folk ved ekspeditionsranken for at gøre bankforretninger. British Museum.

norditalienske byer. Det er en af de væsentligste forklaringer på, at det var her, de nye ideer inden for litteratur, kunst, videnskab og samfundssyn først slog igennem. Det var her, renæssancen fødtes.

Ill. 3: Spændingen mellem den gamle kirkelige moral, der forbød rentetagning, og den nye kapitalistiske ånd lyser ud af dette billede, hvor konens bibellæsning distraheres af hendes mands – en pengeudlåners – regnskabsopgørelse. Den katolske kirke så sig nødsaget til at indgå et kompromis med kapitalen og tillod rentetagning firmaer – ikke enkeltpersoner – imellem. Det banede også vejen for åbningen af Vatikanets endnu eksisterende egen bank: Banco di Santo Spirito (Helligåndsbanken) i 1606. Quentin Massys: »Bjergsomme borgere«.

* Tempelridderordenen er stiftet i 1118 og har fået navnet, fordi ridderne i begyndelsen boede på Tempelbjerget i Jerusalem nær det sted, hvor Salomons tempel havde stået.

Pengeøkonomien

Den nye forretningsverden krævede et nyt betalingssystem. Verdens første banker skabtes af tempelridderne* ude i Levanten, og snart overførtes ideen til de norditalienske byer. Derfor er bankverdenen stadig præget af italienske udtryk: saldo, konto, giro etc. Og de norditalienske byer, især Firenze, skabte hurtigt nye bankfilialer og bankiervirksomheder i de lande, de handlede med. Og de oprettede nye handelshuse i andre stater, der gav øget omsætning, så nye banker kunne etableres. Nu byttede man ikke længere varer, men penge, når man handlede, ja de store forretningstransaktioner foregik i den spirrende renæssance endog ved udstedelse af checks og veksler. Og med indførelsen af kreditten blev der åbnet mulighed for, at de europæiske fyrstehuse kunne vokse sig stærke, men også for at de kunne komme i lommen på det store erhvervsliv. Og med indførelsen af rentetagning, der havde været forbudt af kirken i middelalderen, ændredes også synet på dette at tjene penge uden at arbejde.

På denne måde bidrog korstogene til at skabe den begyndende kapitalistiske pengeøkonomi, der langsomt undergravede Vesteuropas gamle jordøkonomi, og som blev en basal forudsætning for de ændringer i den sociale struktur og samfundshierarkiet, som brød igennem i renæssancen.